

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ОКРЕМИХ ГАЛУЗЕЙ ТА ІНСТИТУТІВ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА І НАУКИ

УДК 351.713

Квітка Я. М., професор кафедри адміністративної діяльності НАВС, к.ю.н., доцент;
Баранова В. О. юрисконсульт ТОВ «Віват Аудит»

Правові засади попередження насильства в сім'ї

Насильство в сім'ї є актуальною проблемою сьогодення. Кризові тенденції й соціальні негаразди, в тому числі і низький соціально-економічний рівень життя в Україні, негативно позначаються на всіх верствах населення країни, і перш за все, на сім'ї. Об'єктивні явища (безробіття, різке зниження достатку членів родини, матеріальна скрута тощо) та чинники суб'єктивного характеру (роздратованість, неврівноваженість, агресивність тощо) в кінцевому випадку призводять до вчинення насильства в сім'ї. Зростання насильства в сім'ї є глобальною проблемою, яка потребує пошуків механізмів її вирішення.

Ключові слова: насильство в сім'ї, фізичне насильство, сексуальне насильство, економічне насильство, насильство щодо дітей, насильство проти жінок, попередження, захисний припис.

Насилie в семье является актуальной проблемой. Кризисные тенденции и социальные проблемы, в том числе и низкий социально - экономический уровень жизни в Украине, негативно сказываются на всех слоях населения страны, и прежде всего, на семье. Объективные явления (безработица , резкое снижение достатка членов семьи, материальное положение и т.п.) и факторы субъективного характера (раздражительность, неуравновешенность, агрессивность и т.д.) в конечном приводят к совершению насилия в семье. Рост насилия в семье является глобальной проблемой, требующей поисков механизмов ее решения .

Ключевые слова: насилие в семье, физическое насилие, сексуальное насилие, экономическое насилие, насилие в отношении детей, насилие против женщин, предупреждение, защитное предписание.

Domestic violence is an urgent problem nowadays. Crisis tendencies and social ills , including low socio-economic standard of living in Ukraine, a negative impact on all sectors of the population, and primarily at families. Objective events (unemployment, a sharp decline in abundance of family, financial hardship, etc.) and factors of a subjective nature (irritability , lack of balance , aggression, etc.) to ultimately lead to domestic violence. Growth of domestic violence is a global problem that requires search mechanisms to solve it.

Keywords: Domestic violence , physical violence , sexual violence, economic violence, violence against children, violence against women, prevention, protective order.

Актуальність теми. Міжнародне право розглядає насильство в сім'ї як порушення прав людини і накладає на країни зобов'язання знайти ефективні правові засоби викоринення цього лиха. Епідемічний характер цієї проблеми, її гострота, актуальність і складність явилися причиною необхідності перегляду і реформування нинішньої правової оцінки насильства в сім'ї в Україні.

Міжнародна спільнота усвідомлює всю гостроту та важливість проблеми насильства в сім'ї та намагається виробити єдину систему попередження такого насильства та захисту його жертв. Однією з найважливіших складових цієї системи є відповідне

правове забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Правові засади попередження насильства в сім'ї в Україні складаються з міжнародного та національного законодавства. Останнім часом міжнародна спільнота намагається дослідити проблему насильства в сім'ї та виробити ефективні засоби боротьби з нею.

Загальна декларація прав людини, проголошена в 1948 році Генеральною Асамблеєю ООН, зазначає, що кожна людина повинна мати всі права без будь-якої різниці (стаття 2), що кожна людина має право на життя, на свободу та на особисту недоторканість (стаття 3), а також що ніхто не повинен бути підданий тортурам та жорсткому, нелюдському чи принижуючому його гідність поводженню та покаранню (стаття 5) [1].

Згідно положенням Конвенції ООН про права дитини, прийнятої в 1989 році і ратифікованої Україною в 1991 році, держави повинні прийняти всі необхідні заходи з метою "захисту дитини від усіх форм фізичного чи психологічного насильства, образи чи зловживання, відсутності турботи чи недбалого ставлення, грубого звернення чи експлуатації, включаючи сексуальне зловживання" з боку батьків, законного опікуна чи іншої особи, яка наглядає за дитиною (стаття 19, п.1) [2].

Слід зазначити, що в національному законодавстві підвалини правового регулювання в сфері захисту дітей від насильства заклали Конституція України та Конвенція ООН про права дитини. Ними гарантовано основні права та свободи дітей та передбачено обов'язковість вживання заходів для забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації або насильства. Крім того, прийнято ряд нормативно-правових актів у галузі охорони дитинства. Зокрема, Закон України "Про охорону дитинства" гарантує захист дітей від будь-якого насильства [5]. В розвиток положень цих актів та з метою покращення правового захисту дітей прийнято низку підзаконних нормативно-правових актів. Так, спільним наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти та науки України, Міністерства охорони здоров'я України № 5/34/24/11 від 16.01.2004 року затверджено Порядок розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення. В ньому визначено механізм взаємодії структурних підрозділів зазначених міністерств у попередженні жорстокого поводження з дітьми, фізичного, сексуального, психологічного, соціального насильства та наданні невідкладної допомоги дітям, які стали жертвою жорстокого поводження [9].

Заборона будь-яких видів експлуатації дитини, фізичних покарань та покарань, які принижують гідність дитини, з боку батьків або осіб, які їх замінюють, міститься також в СК України. Зокрема, відповідно до ст. 155 СК України ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків є підставою притягнення їх до відповідальності, встановленої законом [10].

Під ретельним міжнародним захистом від насильства в сім'ї, наряду з дітьми, знаходяться також і жінки. Необхідно зазначити, що питання поширення прав жінок хвилювало ООН з моменту її створення. Втім, загрозливе поширення насильства проти жінок у світі відкрито не визнавалося міжнародною спільнотою до грудня 1993 року, коли учасники Міжнародної конференції по правам людини офіційно визнали насильство по відношенню до жінок порушенням прав людини, яке вимагає рішучого та термінового втручання. В тому же році Генеральна Асамблея ООН прийняла Декларацію про ліквідацію насильства щодо жінок. Згідно Декларації, насильство щодо жінок означає "будь-який акт насильства як в громадському, так і в особистому житті, скоєний з приводу статевої ознаки, який

завдав чи здатен завдати фізичну чи психологічну шкоду” [12].

З огляду на глобальність проблеми насильства в сім'ї ООН розробила відповідні рекомендації у вигляді Модельного законодавства, на яке повинні орієнтуватися держави при розробці та прийнятті власних законів з вирішення проблеми насильства в сім'ї. У відповідності до рекомендацій ООН національні закони по протидії насильству в сім'ї повинні бути зорієнтовані одночасно на досягнення декількох цілей: 1) захист жертв насильства; 2) попередження подальшого насильства; 3) покарання осіб, які скоїли насильство.

У рекомендаціях ООН зазначені необхідні умови досягнення цих цілей, зокрема: проведення в країні роботи по формуванню громадської думки і підвищенню рівня поінформованості населення країни в цій галузі; створення служб невідкладної допомоги жертвам різних видів насильства та їх сім'ям; просвітництво, консультування та психокорекція для кривдника, жертви та інших членів сім'ї; навчання та консультування суддів, прокурорів, поліцейських та соціальних працівників ефективним діям в ситуаціях, пов'язаних з насильством в сім'ї [12].

Таким чином, положення, важливі для правового захисту від насильства в сім'ї, закріплені на міжнародному рівні.

Національне законодавство з попередження та протидії насильству в сім'ї в Україні складається з Конституції України, Закону України “Про попередження насильства в сім'ї” та інших нормативно-правових актів, які регулюють відносини щодо попередження та протидії насильству в сім'ї [3, 6].

Основу їх складає Конституція України, норми якої визначають та гарантують охорону і захист прав, свобод і інтересів сім'ї та людини. Зокрема, Конституція України зазначає, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 32); встановлює принцип рівності кожного з подружжя у правах і обов'язках в шлюбі та сім'ї (ст.51); гарантує право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27); право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю (ст. 41); право на житло (ст. 47); право на звернення до державних інституцій (ст. 40); забезпечує захист прав і свобод людини і громадянина в судовому порядку (ст. 55) [3].

Занепокоєння громадськості з приводу проблеми насильства в сім'ї поступово знайшло відгук у законодавчій та виконавчій гілках влади. Рішучим кроком уперед було прийняття 15 листопада 2001 року Верховною Радою України Закону України “Про попередження насильства в сім'ї”. В основі даного законодавчого акту лежить Модельне законодавство ООН. Цей Закон гарантує охорону прав членів сім'ї при здійсненні заходів з попередження насильства в сім'ї та визначає організаційно-правові основи попередження насильства в сім'ї; підстави для вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї; повноваження органів та установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, спеціальні заходи попередження насильства в сім'ї; відповідальність за вчинення насильства в сім'ї [6].

Даний Закон орієнтований на попередження насильства в сім'ї, а не на покарання винних у випадку вже скоєного акту насильства. У випадках, коли насильство в сім'ї усе ж таки було скоєно, члени сім'ї, які винні в його скоєнні, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність у відповідності з діючим законодавством.

Після прийняття Закону на порядку денному стало створення механізму його виконання. Перший крок в цьому напрямку збув зроблений у 2002 року, затвердивши

порядок здійснення соціального інспектування з метою забезпечення соціального супроводу сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Зараз порядок здійснення соціального інспектування центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах затверджено наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 31.03.2008 N 1278, а порядок здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах затверджено наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 25.04.2008 N 1795 [11, с. 366].

Спільним наказом Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства праці та соціальної політики, Міністерства транспорту та зв'язку, Міністерства внутрішніх справ та Державного департаменту з виконання покарань затверджено Порядок взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах. Передбачається спільне здійснення діагностування таких сімей, соціальне інспектування, забезпечення їх системного обліку шляхом формування відповідного банку даних, здійснення соціального супроводу сімей, а у разі необхідності представлення їх інтересів у суді [11, с. 365].

Важливим етапом у реалізації принципів, закладених у Законі, стало прийняття у квітні 2003 року Кабінетом Міністрів України Постанови № 616 "Про затвердження порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу", яка визначає механізм прийняття, обліку і розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї місцевими органами у справах сім'ї, молоді та спорту та органами внутрішніх справ. Порядок передбачає залучення до розгляду таких заяв, крім представників служби дільничних інспекторів міліції, також представників управлінь або відділів у справах сім'ї та молоді, центрів соціальних служб для молоді, а в разі необхідності, також і працівників кримінальної міліції у справах дітей, служби у справах дітей та представників органів опіки та піклування [7].

Прийнятий у листопаді 2010 року Наказ МВС України № 550 "Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі МВС України" регламентує діяльність служби, зокрема по виконанню Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» [11, с. 364.]. Крім того, спільним наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та МВС України від 7 вересня 2009 року N 3131/386 затверджена Інструкція щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, якою визначений порядок здійснення системи заходів з попередження насильства в сім'ї відповідними установами та механізм їх взаємодії [11, с. 364].

Крім вищевказаних нормативно-правових актів, які регулюють організацію попередження насильства в сім'ї, необхідно розглянути і нормативно-правові акти, які передбачають відповідальність за скоєння насильства в сім'ї. Важливо розуміти та пам'ятати, що притягнення до відповідальності особи, яка вчинила насильство в сім'ї, попереджує вчинення насильства в сім'ї у подальшому.

По-перше, особисті права людини охороняє Кримінальний кодекс України, який передбачає наступні склади злочинів, за якими наступає кримінальна відповідальність за вчинення насильства в сім'ї. Першу, загальну групу, складають злочини, якими людина позбавляється життя (ст.ст. 115-120 Кримінального кодексу України). Другу

групу складають злочини проти здоров'я особи, до яких можна віднести: нанесення тяжких тілесних ушкоджень, тілесних ушкоджень середньої тяжкості та легких тілесних ушкоджень; побої та мордування; катування та інші злочини, які можна віднести до категорії насильства в сім'ї [4].

Кодекс України про адміністративні правопорушення у 2003 році було доповнено статтею 173², яка передбачає відповідальність за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису або не проходження корекційної програми [11, с. 365].

На захист осіб від насильства в сім'ї спрямовані також цивільно-правові норми. До основних цивільно-правових засобів захисту жертви насильства в сім'ї можна віднести зобов'язання відшкодувати шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, та аліментарні зобов'язання.

У грудні 2010 року Кабінетом Міністрів України був затверджений план заходів з проведення Національної кампанії "Стоп насильству!" на період до 2015 року [8].

Мета кампанії "Стоп насильству!" - привернення уваги суспільства і його лідерів до проблеми подолання насильства в сім'ї як до порушення прав людини і залучення всіх громадян до боротьби з цим явищем. Її завдання - підвищення обізнаності населення про те, що насильство є порушенням прав людини, та заохочення громадян боротися із цим явищем; формування нетерпимого ставлення до насильства; вдосконалення законодавчої бази; розробка дієвих механізмів попередження, зупинення та подолання насильства. У рамках проведення кампанії впроваджуються конкретні заходи для запобігання та боротьби із насильством із залученням органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Висновки. Аналіз діючого законодавства дозволив зробити висновок про те, що чинна нормативно-правова база України щодо попередження насильства в сім'ї потребує вдосконалення. Разом з тим, слід зазначити, що правове забезпечення попередження насильства в сім'ї та надання допомоги його жертвам, дійсно, є важливим, проте далеко не єдиним елементом в системі заходів, необхідних для ліквідації насильства в сім'ї.

Для успішної реалізації програм з попередження насильства в сім'ї, крім вдосконалення законодавства по попередженню насильства в сім'ї, необхідною є ефективна взаємодія всіх органів та установ, які уповноважені здійснювати попередження цього соціально-негативного явища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальна декларація прав людини : прийнята Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 року // <http://zakon.rada.gov.ua/>
2. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. // <http://zakon.rada.gov.ua/>.
3. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року / Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
4. Кримінальний Кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квіт. 2001 р. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/mai№>.
6. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 лист. 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 10. — Ст. 70.
7. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї" №616 від 26 квітня 2003 року // Офіційний вісник України. - № 18-19. — 2003. — Ст. 829.

8. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 грудня 2010 р. № 2154 «Про затвердження плану заходів з проведення Національної кампанії “Стоп насильству!” на період до 2015 року».

9. Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, МВС України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 16 січня 2004 року N 5/34/24/11 «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення».

10. Сімейний кодекс України. Коментар основних положень / Упоряд. М.І. Хавронюк. — К.: Літера ЛТД, 2006. — 128 с.

11. Адміністративна (поліцейська) діяльність органів внутрішніх справ. Спеціальна частина: Підручник. Видання друге / За загальною редакцією Коваленка В.В., Римаренка Ю.І. Олєфіра В.І., / Константінов С.Ф., Кузьмініч Г.Б. та ін. — К.: «Директ Лайн», 2012. — 504 с

12. Модельное законодательство ООН о насилии в семье // Социальные работники за безопасность в семье: Учебное пособие. / Под ред. Либоракиной М.И., Шапира Б.Ю., Сидоренкова Т.А., Либоракина М.И., Максудов Р.Р., Флямер М.Г. и др. — М.: ЗАО «Редакционно-издательский комплекс Русанова», 1999. — 144 с. — С. 36-50.

УДК 343.1

Мироненко Т. Є., директор інституту підготовки кадрів Національної академії прокуратури України, к.ю.н., старший радник юстиції

Прокурорські перевірки як практична сторона прокурорського нагляду

В статті проаналізовано підстави, порядок й наслідки прокурорських перевірок, комплекс прав та обов'язків які виникають в ході реалізації цього повноваження у суб'єкта нагляду та право на оборону й обов'язок співпраці об'єкта перевірки.

Ключові слова: нагляд прокуратури, національні органи прокуратури, прокурорські перевірки.

В статье проанализированы основания, порядок и последствия прокурорских проверок, комплекс прав и обязанностей возникающих в ходе реализации этого полномочия у субъекта надзора и право на оборону и обязанность сотрудничества объекта проверки.

Ключевые слова: надзор прокуратуры, национальные органы прокуратуры, прокурорские проверки.

This article analyzes the reasons, the order and the consequences of prosecutor inspections, set of rights and obligations that arise during the implementation of this authority by the subject of supervision and the right to defense and the duty of cooperation facility inspection.

Keywords: supervision of the Prosecutor, the national prosecutors, prosecutorial review.

Актуальність теми. Актуальність обраної теми є очевидною з огляду на два чинники: по-перше, в нашій державі відбувається реформування кримінальної юстиції, яке, зокрема, направлене на звуження повноважень прокуратури, а подальше реформування прокуратури (зважаючи на Прикінцеві положення Конституції України та актуальні законопроекти про прокуратуру) — на звуження повноваження цього державного органу влади щодо здійснення нагляду. Доцільність такої законодавчої тенденції можна прояснити шляхом з'ясування комплексної практичної сутності наглядового повноваження органів прокуратури України, що виражається в здійсненні прокуратурою перевірок